

ANDRZEJ KOBYLIŃSKI

VITTORIO POSSENTI, *IL REALISMO E LA FINE DELLA FILOSOFIA MODERNA (REALIZM I KONIEC FILOZOFII NOWOŻYTNEJ)*, ARMANDO EDITORE, ROMA 2016, SS. 288.

Od wielu dziesięcioleci mówi się o kryzysie myśli nowożytnej w świecie zachodnim. Przedstawiciele różnych nurtów filozoficznych pytają o jego przyczyny i konsekwencje. Proponują także różnorodne formy jego przezwyciężenia. Jednym z takich autorów jest włoski filozof Vittorio Possenti (ur. 1938), emerytowany profesor filozofii polityki w Uniwersytecie Ca' Foscari w Wenecji oraz członek włoskiego Narodowego Komitetu Bioetycznego. Prezentowana książka jest syntezą badań tego myśliciela, prowadzonych na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. W najnowszej publikacji Possenti odsłania kryzys filozofii nowożytnej, poddaje analizie różne koncepcje realizmu oraz ukazuje możliwości odnowy myśli zachodniej. Possenti przedstawił swoje rozumienie filozofii w bardzo wielu książkach i artykułach. Najnowsze studium zawiera niektóre teksty już wcześniej opublikowane oraz rozdziały, które ukazują się po raz pierwszy.

Jakie jest główne przesłanie tej publikacji? Possenti twierdzi, że filozofia nowożytna skończyła się już dawno, a skutkiem tego końca są m.in. szeroko rozprzestrzeniony sceptycyzm oraz osłabienie ludzkiego rozumu. Koniec filozofii nowożytnej to zmierzch tych szkół i nurtów myślenia, które miały decydujący wpływ na kształt epoki nowożytnej. Jak zatem odnowić dzisiaj myśl zachodnią? Jaka forma myślenia filozoficznego może udzielić adekwatnych odpowiedzi na wyzwania współczesności?

Possenti proponuje podejście odmienne w stosunku do dominującego obecnie paradygmatu kulturowego. Jego zdaniem należy na

nowo odkryć filozoficzną koncepcję realizmu oraz podkreślić rolę rozumu otwartego na zadziwienie, o którym pisał już Arystoteles, aby w ten sposób przeprowadzić myśl współczesną od nihilizmu do metafizyki. Possenti uważa, że nie ma filozofii bez metafizyki. Metafizyka oraz kategorie bycia, świata realnego, bytu czy istnienia mają kluczowe znaczenie w dziele odnowienia myślenia filozoficznego w świecie zachodnim.

Prezentowana książka składa się z trzech części. W pierwszej z nich są prezentowane różne systemy filozofii realistycznej oraz koncepcje prawdy, wypracowane przez niektórych myślicieli XX wieku (Gentile, Gilson, Heidegger, Maritain, Putnam, Apel). Druga część opracowania konfrontuje klasyczną filozofię bytu z doktrynami akcentującymi centralną rolę kategorii wolności (Schelling, Pareyson) oraz z koncepcjami ukierunkowanymi na logikę i racjonalność (Hegel, Gentile, Severino, Bontadini). W trzeciej części koncepcja realizmu i problematyka stawania się zostają skonfrontowane z wyzwaniami związanymi z interpretacją takich fenomenów jak przypadek, ewolucja czy celowość, które są przedmiotem zainteresowania filozofii i nauk przyrodniczych. Następnie zostaje wskazany sam rdzeń odnowionej filozofii przyszłości. Jest nim „powrót do wieczności”. Nie ulega wątpliwości, że ten ważny element filozofowania jest zazwyczaj nieobecny w myśli nowożytnej, która najczęściej była ukierunkowana na immanencję, czasowość i historię. Książka kończy się epilogiem, w którym analizuje się możliwość odnowienia filozofii na gruncie sojuszu sokratejsko-mojżeszowego, który jest symbolem przymierza między rozumem i wiarą.

Possenti broni wartości myślenia filozoficznego, które jest niezbędne w naszym życiu, ponieważ człowiek nie może nie stawiać sobie i innym ludziom wielu pytań dotyczących prawdy, dobra, sprawiedliwości, wolności, śmierci. Filozofia nie pomaga nam w kategoriach tego, co korzystne czy użyteczne, ponieważ należy do porządku celów, a nie środków. Odgrywa jednak w naszym życiu niezwykle ważną rolę, ponieważ ma do czynienia z tym wszystkim, co dotyczy

prawdy, dobra, piękna. Człowiek filozofuje, aby być szczęśliwym, ponieważ tylko prawda sprawia, że może osiągnąć taki stan. Szczęście przychodzi w samym akcie dotarcia do prawdy. Filozofia pomaga zrozumieć rzeczywistość i może być światłem pocieszenia. Myślenie otwarte przygotowuje do zadziwienia w obliczu rzeczywistości i egzystencji.

Niestety, ten sposób myślenia jest obcy wielu filozofom nowożytnym, którzy uznali bycie, byt i istnienie za coś wtórnego, a nie samo źródła filozofowania. Possenti wykazuje, że już dawno zostały zamknięte dwa główne kierunki myśli nowożytnej: ten, który prowadzi od Kartezjusza do Kanta, powodując nieprzezwycięzalny dualizm między myśleniem i bytem, co sprawia, że umysł nie może nigdy osiągnąć konkretnej rzeczywistości; i druga linia rozwoju myśli nowożytnej, od Hegla do Gentilego, podkreślająca znaczenie dialektyki, dzięki której jest rzekomo możliwe dotknięcie realnego istnienia świata, człowieka i rzeczy poprzez logiczne połączenie pojęć.

Zachowuje natomiast swoje znaczenie podejście scjentyistyczne, według którego dobro wiedzy jest nam dane tylko przez naukę, co prowadzi do koncepcji poznania w wersji monistycznej, którą zwalczał Jacques Maritain w wielu swoich pracach, zwłaszcza w dziele *Distinguer pour unir ou les degrés du savoir* z 1932 roku. To dzieło Maritaina stanowi dla Possentiego opracowanie mające charakter symbolu, który zwiastuje zmierzch myśli nowożytnej.

Tylko dwie szkoły nie poddały się procesowi domknięcia cyklu rozwojowego myśli nowożytnej: filozofia bytu uprawiana w duchu realistycznym i tomistycznym oraz fenomenologia realistyczna. Należy wspomnieć, że autor prezentowanej książki jest dzisiaj jednym z najważniejszych przedstawicieli na świecie pierwszej szkoły, która wzywa do odnowy filozofii poprzez metafizykę. Possenti twierdzi, że filozofia nie zaczyna się bynajmniej od wątpliwości, *epoché* Edmunda Husserla, ironii, metody mającej Sokratesa czy autorefleksji o charakterze transcendentnym. Prawdziwe filozofowanie rodzi się w akcie poznania rzeczy, stanowiącym wynik pytania, które nie

jest celem samym w sobie. „Akt poznania rzeczy nie znajduje swojej legitymizacji w jakimkolwiek konkretnym przedmiocie, ale w całym zbliżeniu do rzeczywistości w kategoriach bytu i dobra” (s. 218).

Possenti twierdzi, że należy dzisiaj na nowo odkryć metafizykę i realizm. Possenti jest przekonany, że wśród wielkich tradycji myśli zachodniej najważniejszym nurtem jest filozofia bytu – nie ma żadnych podstaw, aby sądzić, że zagraża jej jakikolwiek zmierzch, co więcej, można mówić nawet o jej ponadczasowości i wieczności. W tej szkole myśli filozoficznej realizm jest podstawową drogą filozofii, gdyż może doprowadzić nas do poznania bytu i prawdy, które jest celem o charakterze uniwersalnym. Celem realizmu nie jest sam realizm, ale prawda – a wraz z nią połączenie między rozumem i rzeczywistością.

Prezentowane studium analizuje historyczny rozwój doktryny realizmu. Possenti twierdzi, że należy odróżnić od siebie dwie formy realizmu: ontologiczną i epistemologiczną. Według realizmu ontologicznego lub realizmu zewnętrznego poza nami jest świat przedmiotów, które istnieją ontologicznie niezależnie od jakiegokolwiek opisu, którego źródłem mogą być zdrowy rozsądek, nauka czy filozofia. Z kolei realizm epistemologiczny twierdzi, że rzeczy mają własną istotę i racjonalność, które mogą być poznane przez nasz umysł.

Possenti podkreśla, że od kilku dziesięcioleci przeżywamy w wielu krajach ożywienie debaty na temat realizmu. Jest to niewątpliwie forma filozoficznej odpowiedzi na dekonstrukcjonizm, relatywizm, sceptycyzm czy kontekstualizm. W konsekwencji narodziło się ostatnio wiele różnych „nowych realizmów”. W książce są poddane analizie wybrane koncepcje opracowane przez niektórych przedstawicieli tej nowej szkoły myślenia jak Hilary Putnam czy Maurizio Ferraris. Konfrontując swoje przekonania filozoficzne z propozycjami tych autorów, Possenti broni własnej wizji realizmu klasycznego. W czym tkwi jego istota? Jest to forma realizmu, która przede wszystkim nie odrzuca więzi z metafizyką. Tego rodzaju realizm jest typowy dla

filozofii bytu i szerokiej tradycji myśli chrześcijańskiej, która podtrzymała ścisły związek z ontologią.

Jak można zdefiniować realistę? W czym tkwi istota takiej formy poznania filozoficznego? Realistą jest ten, kto traktuje poważnie klasyczną definicję prawdy jako zgodności myśli z rzeczywistością – *veritas est adequatio rei et intellectus*. Realista stara się określić możliwości tak rozumianej prawdy oraz zwraca uwagę na jej związki z konkretnym życiem człowieka. Realistami zdroworoządkowymi są ci, którzy przyjmują zgodnościową teorię prawdy. Aż do czasów Kanta ta koncepcja miała znaczenie dominujące. Filozof z Królewca sprowadził ją „do poziomu definicji nominalnej, przekształcając następnie ideę prawdy jako *adaequatio* w koncepcję zgodności myśli z samą sobą” (s. 39).

Realizm należy rozumieć jako podstawową formę filozofowania od epoki wybitnych myślicieli Hellady aż do czasów współczesnych. Nie ma wątpliwości, że także dzisiaj potrzebujemy realizmu, który będzie korespondował ze swą wielką i wzniosłą tradycją. Podejście realistyczne jest wskazane w każdej dziedzinie wiedzy filozoficznej, ponieważ postawa realistyczna nie jest ograniczona tylko i wyłącznie do dziedzin teoretycznych lub tylko do nauki – owszem, obejmuje ontologię i metafizykę, ale w równym stopniu dotyczy także etyki i antropologii. Possenti nie twierdzi, że filozofię odnawia się tylko i wyłącznie przez metafizykę. Jest z pewnością wiele innych ścieżek, które prowadzą do przywrócenia filozofii właściwego kształtu. Filozofia odnawia się na przykład dzięki religii. Odnowienie myślenia filozoficznego dokonuje się także na gruncie antropologii, która obecnie ciąży w niebezpieczny sposób w stronę naturalizmu i materializmu.

Wydaje się, że dziś szczególnie ważną rolę odgrywa relacja istniejąca między metafizyką i antropologią. Nie można zachować specyfiki bytu ludzkiego bez fundamentu metafizycznego. Jednym z przejawów kryzysu współczesnego humanizmu jest właśnie pozbawienie człowieka fundamentu o charakterze metafizycznym. Byt ludzki

to nie tylko materia na wyższym stopniu ewolucji. Dzięki metafizyce można bronić integralnej prawdy o osobie ludzkiej. Problem ten jest szczególnie ważny w dziedzinie etyki i bioetyki. Bez wymiaru metafizycznego trudno wskazać ostateczne uzasadnienie fenomenowi życia, śmierci, bólu, choroby, cierpienia czy umierania. Tylko dzięki metafizyce można obronić ostateczne uzasadnienie godności osoby ludzkiej. Possenti poświęcił tym zagadnieniom swoją ważną książkę z 2013 roku pt. *Il nuovo principio persona* („Nowa zasada osoba”). Warto dodać, że to opracowanie – oprócz oryginalnej wersji włoskiej – ukazało się także w języku portugalskim w Brazylii w 2016 roku pt. *O novo princípio pessoa*. Natomiast w 2017 roku zostanie opublikowana także polska wersja tego studium przez Wydawnictwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Prezentowana książka stanowi cenny wkład do szeroko zakrojonych badań, prowadzonych w wielu krajach, nad skutkami kryzysu myśli nowożytnej i aktualną kondycją różnych nurtów filozofii. Publikacja daje czytelnikowi ciekawą panoramę filozofii współczesnej oraz prezentuje aktualność metafizyki i klasycznego realizmu. Opracowanie Possentiego budzi jednak jedną poważną wątpliwość dotyczącą możliwości odnowienia filozofii. Dlaczego? Autor twierdzi, że odnowa myślenia filozoficznego oraz przewyciężenie postmetafizycznej wizji rzeczywistości są możliwe na gruncie sojuszu sokratejsko-mojżeszowego, który jest symbolem przymierza rozumu i wiary. Czy taki sojusz jest obecnie możliwy? Czy wiara chrześcijańska, o której pisze Possenti, jest dzisiaj otwarta na filozofię i racjonalność? Które nurty współczesnej myśli chrześcijańskiej odrzucają filozoficzne podstawy religii oraz argumentację racjonalną, dotyczącą istnienia i poznania Bytu Najwyższego?

Niestety, Possenti pomija milczeniem tego rodzaju pytania. Co więcej, w ogóle nie podejmuje kluczowego problemu radykalnej transformacji chrześcijaństwa globalnego, jaka dokonała się na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat. Possenti opisuje klimat, który dominował przez stulecia w chrześcijaństwie w wersji katolickiej

i wyrażał się m.in. w sojuszu wiary i rozumu. Ważną egzemplifikacją harmonii między wiarą i rozumem jest m.in. encyklika Jana Pawła II *Fides et ratio* z 1998 roku, w której zostały zapisane często cytowane słowa, że „wiara i rozum są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy”. Obecnie, w wyniku ogólnoświatowego procesu pentekostalizacji, chrześcijaństwo staje się coraz bardziej zielonoświątkowe, obce argumentacji filozoficznej, odwołujące się bardziej do emocji niż rozumu. W konsekwencji coraz trudniej spotkać dzisiaj środowiska chrześcijańskie, które akceptowałyby ujęcie relacji między wiarą i rozumem w duchu encykliki *Fides et ratio*.

Czym jest pentekostalizacja? To ogólnoświatowy proces powstawania nowych wspólnot zielonoświątkowych oraz przekształcania wielu innych chrześcijańskich kościołów i związków wyznaniowych w jedną uniwersalną odmianę chrześcijaństwa charyzmatycznego w wymiarze globalnym. W wyniku procesu pentekostalizacji, na gruncie tradycyjnych kościołów chrześcijańskich – szczególnie w Afryce, Azji czy Ameryce Południowej – rodzą się nowe wspólnoty, związki wyznaniowe lub sekty o charakterze charyzmatycznym i zielonoświątkowym. Proces głębokiej transformacji na poziomie głoszonej doktryny czy praktykowanych form życia religijnego dokonuje się także wewnątrz wielu tradycyjnych kościołów chrześcijańskich.

Zwolennicy ruchu zielonoświątkowego w dużym stopniu zakwestionowali tradycyjne formy myśli prawosławnej, katolickiej i protestanckiej. Chrześcijaństwo zielonoświątkowe, które niezwykle szybko staje się dominującym wyznaniem chrześcijańskim, proponuje własną wizję religii, moralności czy życia społecznego. Chrześcijanie zielonoświątkowi twierdzą, że ich podejście do religii – często kwestionujące rolę rozumu w doświadczeniu religijnym i stawiające akcent na sferę emocjonalną – jest reakcją na zbyt filozoficzne i przesadnie racjonalne rozumienie kultu i relacji człowieka do Bytu Najwyższego w wielu chrześcijańskich kościołach i związkach wyznaniowych. W konsekwencji w ruchu pentekostalnym dominuje

podejście zasadniczo wrogie filozofii i negujące możliwość przy-
mierza między wiarą i rozumem. Dlatego propozycja Possentiego,
dotycząca możliwości odnowienia filozofii współczesnej, wymaga
poważnej korekty, gdy chodzi o uwzględnienie globalnego procesu
pentekostalizacji, który zmienił w ostatnim czasie oblicze chrześci-
jaństwa w wymiarze planetarnym.

ANDRZEJ KOBYLŃSKI

a.kobylinski@uksw.edu.pl

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Filozofii

Wóycickiego 1/3, 01-938 Warszawa

DOI: 10.21697/spch.2017.53.2.31